

ČESKOSLOVENSKÁ ANARCHISTICKÁ FEDERACE

Československá anarchistická federace (ČSAF) sdružuje místní skupiny a jednotlivce, kteří se hlásí k anarchistickým myšlenkám. Jsme svobodomyšlný kolektiv sdružující pracující, nezaměstnané a studenty na anarchistických zásadách. Rozumíme tím federalismus, samosprávu a aktivitu zdola. Nemáme žádné vůdce, všechna rozhodnutí jsou přijímána všemi členy, případné funkce jsou volitelné a kdykoli odvolatelné zdola. ČSAF usiluje o vytvoření svobodné a samosprávné společnosti založené na územní a výrobní samosprávě, federalismu, rovnosti, solidaritě a sociální spravedlnosti. Společnosti, kterou budeme spravovat my samotní – obyčejní lidé – pracující, studenti a důchodci. ČSAF se věnuje propagaci anarchistických myšlenek a materiálů, různorodým akcím, aktivitám a kampaním, které považuje za důležité. Sdílíš podobné myšlenky a myslíš si, že organizováním můžeme snadněji dosáhnout spousty věcí, snadněji a účinněji bránit svá práva a prosazovat své potřeby? Přejď se k ČSAF nebo s námi spolupracuj.

WWW.CSAF.CZ

ANARCHOKOMUNISMUS

Alain Pengam

NAKLADATELSTVÍ
ČESKOSLOVENSKÉ ANARCHISTICKÉ
FEDERACE

“Jste tak slepý, jste natolik věznem svých autoritářských názorů, že si neuvědomujete, že když jste v čele evropského komunismu, tak nemáte právo pošpinit ideály, které bráníte, hanebnými metodami...?”

Po Kropotkinově smrti teorie anarchokomunismu přežila, ale kontrarevoluce rozvíjející se od 20. let 20. století ji zahnila do izolace. Na rozdíl od italské levice a německo-holandských komunistů rad (a především těch, s jejich kritikou celého dělnického hnutí a jejich analýzou obecné tendence k unifikaci práce, kapitálu a státu) se stoupenci anarchokomunismu vlastně ani moc nesnažili objevit příčiny této kontrarevoluce; ani nechápali její míru. Proto jejich příspěvkem nebylo skoro nic víc než formální obrana principů postrádající jakoukoliv kritickou hloubku. Navíc i tyto příspěvky rychle zmizely. Mon Communisme Sebastiena Faureho se objevilo v roce 1921, Konec anarchismu? Luigiho Galleaniho v roce 1925 a Co je to anarchokomunismus? (známější ve své zkrácené podobě jako Abeceda anarchismu) Alexandra Berkmana v roce 1929.

Vyloučíme-li menšinový proud ve Všeobecné konfederaci práce – Revolučně syndikalistické (CGTSR), jehož postoj objasnil Gaston Britel, pak se od tohoto data kritická síla, kterou anarchokomunismus představoval, v anarchistickém hnutí znovu objevila až spolu s bordigistickým disidentem Raoulem Brémondem (viz jeho La Communauté, která prvně vyšla roku 1938) a jistými komunistickými proudy, které vznikly v 70. letech 20. století. Jejich reprezentantem byla skupina, která roku 1975 v Paříži vydala pamflet Un Monde sans Argent: Le Communisme.

Konec anarchokomunismu jako praktického hnutí se udál v Mexiku a Rusku. V Mexiku se anarchistického komunismu snažila před první světovou válkou dosáhnout Partido Liberal Mexicano (PLM) bratrů Enriqua a Ricarda Florés Magonových, podporovaná hnutím rolníků a domorodých národů, jejichž cílem bylo vyvlastnění půdy. Cílem PLM bylo znovu oživit komunitní tradici ejidos – občinových pozemků – a nakonec efekty této v zásadě agrární rebelie rozšířit

Anarchokomunisté, kteří chtěli zrušit směnnou hodnotu ve všech jejich podobách, se v 70. a 80. letech 19. století odtrhli od kolektivistů a tak oživilo tradici radikálního komunismu, která existovala ve 40. letech 19. století ve Francii.

1840-1864

Podle rabelaisovského motta “Čiňte, co se vám zlíbí!” a v opozici k Etiennu Cabetovi položil v roce 1843 Théodore Dézamy a jeho Code de la Communauté základ k principům, které později v devatenáctém století rozvíjeli komunističtí a anarchokomunističtí teoretici jako třeba Joseph Déjacque, Karel Marx, Bedřich Engels, William Morris a Petr Kropotkin. K těmto principům patřilo zrušení peněz a obchodní směny; podřízení ekonomiky uspokojování potřeb celého obyvatelstva; zrušení dělby práce (včetně dělby mezi městem a venkovem a mezi hlavním městem a provinciemi); progresivní zavádění přitažlivé práce; a progresivní rušení státu a vládních funkcí jakožto samostatné společenské domény, které by přišlo po komunizaci společenských vztahů, kterou měla uskutečnit revoluční vláda. Povšimněme si, že Dézamy obhajoval “společenskost zboží” a rozhodně se stavěl proti specificky kolektivistickému heslu “zespolečenštění vlastnictví”. Takto předjímal kritickou analýzu vlastnictví, s níž přišel víc než o sto let později Amadeo Bordiga.

Mimo to, že odmítnul Cabetovu utopii, protože zachovávala dělbu práce – především mezi městem a venkovem – a snažila se ji organizovat přísně ve jménu ekonomické “efektivity”, Dézamy rovněž odmítnul vložit mezi kapitalistický způsob výroby a komunistickou společnost přechodné období demokracie, které by zatlačilo komunismus do pozadí. Svojí snahou vytvořit přímé spojení mezi revolučním procesem a obsahem komunismu – takže třída, která je za kapitalismu dominantní, by byla ekonomicky i společensky vyvlastněna prostřednictvím okamžitého zrušení peněžního oběhu – Dézamy předjímal budoucí zdroj základní originality anarchokomunismu, obzvláště v jeho kropotkinovské formě. Tento rys byl odmítnutím jakéhokoliv “přechodného období”, které by neobsahovalo esenci komunismu: ukončení onoho základního aktu nákupu a prodeje. Zhruba ve stejné době obhajovali

sociáldemokratizace). Byli nejen proti politickým (etatistickým) bojům, ale i proti stávkám, které si kladly mzdové či jiné požadavky, nebo je organizovaly odborové svazy. Nebyli sice proti stávkám jako takovým, ale proti odborovým svazům a boji za osmihodinový pracovní den. Tato antireformistická tendence byla doprovázena antiorganizační tendencí a její stoupenci se vyslovovali pro agitaci mezi nezaměstnanými za vyvlastňování potravinových zásob a jiných artiklů, za vyvlastňovací stávku a v některých případech za “individuální regeneraci” nebo teroristické činy.

Od 90. let 19. století se však anarchokomunisté, a Kropotkin obzvláště, začali začleňovat přímo do logiky dělnického hnutí (reprodukce námezdní pracovní síly). Kropotkin byl v roce 1890 “jedním z prvních, kdo deklaroval naléhavou nutnost vstupování do odborových svazů” jakožto prostředek, jak se snažit o překonání riskantního dilematu, v němž podle něj mohl anarchokomunismus zůstat uvězněn. Kropotkin toto dilema chápal tak, že buď dojde k zapojení do reformistického dělnického hnutí nebo k neplodnému a sektářskému ústupu. “Organizace pracujících jsou skutečnou silou schopnou dosáhnout sociální revoluce,” prohlásí později. Spolu se zrodem anarchosyndikalismu a revolučního odborářství vznikly i tři anarchokomunistické tendence. Zprvce tu byla tendence, kterou představoval Kropotkin sám a Les Temps Nouveaux (Jean Grave). Zadruhé tu bylo několik skupin, které Kropotkin ovlivnil, ale vůči odborovým svazům byly poněkud méně zdrženlivé než on (například Chleb i Volja v Rusku). A konečně tu byli protisyndikalističtí anarchokomunisté, kteří se ve Francii seskupovali kolem Le Libertaire Sebastiena Faureho. Od roku 1905 se ruské protějšky těchto protisyndikalistických anarchokomunistů staly stoupenci ekonomického terorismu a ilegálních “expropriací”.

Jistě by bylo “iluzí snažit se objevit či vytvořit syndikalistického Kropotkina”, alespoň v přísném smyslu tohoto slova, byť jen proto, že odmítal teorii odborového svazu jakožto zárodku budoucí společnosti – což mu však nebránilo, aby roku 1911 napsal předmluvu ke knize sepsané anarchosyndikalisty Emilem Pataudem a Emilem Pougetem Syndikalismus a družstevní republika (Jak

“autoritářských předsudků”, jejichž prostřednictvím se reprodukuje stát ve své primární funkci reprezentace a delegace. Déjacque psal: “Vládou rozumím veškeré delegování, veškerou moc mimo lid,” kterou musí v procesu přesahování politiky nahradit “lid přímo držící svoji suverenitu” či “organizovaná komuna”. Podle Déjacqua tato komunisticko-anarchistická utopie splní tu funkci, že podnítl každého proletáře(řku), aby prozkoumal(a) své vlastní lidské možnosti a navíc napraví neznalost proletářů(řek) ohledně “společenské vědy”. Těmto názorům na funkci státu – jak během povstaleckého období tak jako způsobu nadvlády člověka nad člověkem – však můžeme plně porozumět jedině tehdy, zasadíme-li je do Déjacquovy globální kritiky všech aspektů civilizace (ve fourieristickém smyslu tohoto termínu). Podle něj, “vláda, náboženství, vlastnictví, rodina, to vše spolu souvisí, to vše se překrývá.” Obsahem sociální revoluce tak mělo být zrušení všech vlád, všech náboženství a rodiny založené na manželství, autoritě rodičů a manžela a na dědictví. Zrušit se rovněž mělo “osobní vlastnictví, vlastnictví půdy, budov, dílen, obchodů, vlastnictví čehokoliv, co je pracovním, výrobním či spotřebním nástrojem.” Déjacquem navrhované zrušení vlastnictví je třeba chápat jako útok na samé srdce civilizace: na politiku a směnnou hodnotu, jejichž buňkou (v obou smyslech) je smlouva. Zrušení státu, čili politické smlouvy garantované vládou (zákonost), kterou nahradí anarchie, je nerozlučitelně spjato se zrušením obchodu, čili obchodní smlouvy, kterou nahradí komunalita zboží: “Obchod,...tato metla 19. století, se z lidstva vytratila. Již nejsou ani ti, kdo by prodávali, ani nic, co by se prodávalo.” Déjacquova obecná definice “anarchické komunity” byla:

“stav věcí, kde by každý svobodně vyráběl a spotřebovával, co by chtěl a v souladu se svojí fantazií, aniž by musel vykonávat jakoukoliv kontrolu nad čímkoliv, či se takové kontrole podřizovat; kde by se již rovnováhy mezi výrobou a spotřebou nedosahovalo preventivním a svévolným zadržováním v rukou té či oné skupiny, ale svobodným oběhem schopností a potřeb každého.”

Takováto definice implikuje kritiku proudhonismu, čili proudhonistické verze ricardiánského socialismu, která se koncentruje na odměňování pracovní síly a na problém směnné

týče. Existence pracovních poukázek by navíc ze společnosti dál dělala “obchodní společnost založenou na má dáti a dal”. Proto tedy odsoudil pracovní poukázky následovně: “Tato myšlenka...je stará. Pochází od Roberta Owena. Proudhon ji obhajoval v roce 1848. Dnes se stala “vědeckým socialismem”.

Kropotkin stejně tvrdě kritizoval postoje kolektivistů k dělbě práce a ke státu. Ohledně dělby práce napsal: “Povězte jim (kolektivistickým socialistům) o organizaci práce za revoluce a oni vám odpoví, že dělbu práce je třeba zachovat.” Co se týče státu, je významné, že jakmile se Kropotkin vyslovil pro “přímý, okamžitý komunistický anarchismus ve chvíli sociální revoluce”, zkritizoval Pařížskou komunu jako příklad revoluce, kde proletariát při absenci komunistické perspektivy zabředl do problémů moci a zastoupení. Kropotkin věřil, že Pařížská komuna dobře ilustrovala, jak “revoluční stát” funguje jako náhražka za komunismus a poskytuje novou formu nadvlády spojenou s námezdním systémem. Oproti tomu “komuny nadcházející revoluce si svoji nezávislost prosadí a ustaví revolučními socialistickými činy, zrušením individuálního vlastnictví.” Komunismus by navíc transformoval podstatu komuny samé:

“Pro nás již “komuna” není územní aglomerací; je to spíše obecně použitelné podstatné jméno, synonymum pro seskupení rovných, které nezná ani hranice ani zdi. Společenská komuna brzy přestane být jasně definovaným celkem.”

Podle Kropotkina revoluční proces na prvním místě charakterizuje všeobecné vyvlastnění, uchvácení veškerého “bohatství” (výrobní prostředky, produkty, domy a tak dále), s cílem okamžitě zlepšit materiální postavení celého obyvatelstva. “S tímto heslem “Chléb pro všechny” revoluce triumfuje,” napsal. Poněvadž Kropotkin předvídal, že revoluce zpočátku přinese milionům proletářů nezaměstnanost, řešením mělo být převzetí celé výroby, aby se tak zajistilo uspokojování potřeb potravy a šatstva. Ze všeho nejdříve by se obyvatelstvo mělo “okamžitě zmocnit veškerých potravin v povstalých komunách”, sepsat inventář a podle ulic a obvodů zorganizovat zásobovací službu, která by zdarma distribuovala potraviny podle zásady: “žádná omezení pro to, čeho má komunita nadbytek, ale rovnostářské sdílení a dělení o ty věci, kterých je

neměla být něčím mimo produktivní činnost. Déjacquova komunistická antropologie se zakládala na osvobození potřeb, včetně potřeby nakládat se světem a přírodou, a nerozlišovala mezi přírodně technickými nutnostmi a lidskými cíli. Ačkoliv si svůj slovník vypůjčila od Fouriera (harmonie, vášně, série a tak dále), směřovala spíše ke komunalitě činností než k organizovanému využívání pracovní síly: “Různé série dělníků se rekrutují na základě dobrovolnosti tak jako muži na barikádě a mají naprostou svobodu zůstat tam tak dlouho, jak budou chtít či odejít do jiné série nebo na jinou barikádu.” Déjacquova “humanosféra” neměla mít žádnou pracovní dobu ani povinná uskupení. Pracovat se mohlo odděleně nebo jiným způsobem.

Co se dělby práce týče, Déjacque ji navrhoval zrušit velice originálním způsobem. Obhajoval vlastně reciproční proces integrace aristokracie (či spíše aristokratické inteligence) a proletariátu, přičemž obojí by překročili svůj vlastní jednostranně duševní nebo manuální rozvoj.

Byť si uvědomoval neplodnost drobných reforem, Déjacqua možná popuzovala propast mezi výsledky jeho utopického výzkumu a obsahem třídního boje v 50. letech 19. století a tak se ji snažil přemostit teorií přechodu. Tato teorie měla za cíl usnadnit dosažení stavu komunity a přitom brát v potaz stávající situaci. Její tři základy byly: zaprvé, “přímé lidové zákonodárství” (“ta nejdemokratičtější forma vlády po dobu čekání na její úplné zrušení”); zadruhé, škála ekonomických opatření, které zahrnovaly i “přímou směnu” (i když Déjacque přiznával, že se jedná o demokratizované vlastnictví bez zrušení vykořisťování), ustavení owenovských “burz práce”, “oběhové poukázky” (pracovní poukázky) a postupný útok na vlastnictví; a zatřetí, demokratizace administrativních funkcí (odvolatelnost veřejných úředníků, kteří by byli placeni na základě průměrné ceny denní práce) a zrušení policie a armády. Je nepopíratelným faktem, že minimálně v určitých bodech tento program předjímal program Pařížské komuny v roce 1871. Toto je ale Déjacquova slabá stránka, kde akceptuje “meze” revoluce roku 1848, proti nimž napnul svoji kritickou imaginaci. Spolu s ostatním se objevilo i “právo na práci” a

coby spotřebiteli a spotřebiteli coby výrobci odkazovalo na novou legální formu vlastnictví majetku nebo na zrušení vlastnictví ve všech jeho formách. Ačkoliv se anarchistický kongres, který se roku 1881 konal v Londýně, vyslovil pro “zrušení veškerého vlastnictví, včetně kolektivního” a ačkoliv sám Kropotkin stavěl “společné užívání” do protikladu k “vlastnictví”, stále se ještě nedostal za kolektivistickou perspektivu přenesení vlastnictví na nového činitele (tj. pro něj na společnost jako celek a ne na průmyslové a obchodující komerční kolektivy). A tak psal: “Neboť, aby bylo sdružení dělníkům k užítku, musí se forma vlastnictví změnit.” Stejnou nejednoznačnost nalézáme u související otázky zrušení dělby práce. Popis obsahu komunistické společnosti, který v této souvislosti Kropotkin uvádí, je jistě dokonale jasný: integrace manuální a duševní práce; atraktivní a dobrovolná práce; a fúze zemědělství, průmyslu a umění v “průmyslových vesnicích”. Ale revoluční strategie, která předkládá kolektivistické heslo “Půdu rolníkům, továrny dělníkům”, předpokládá zachování dělby práce a instituce podniku a lze o ní říci, že nejde dál než k ustavení dělnicko rolnické společnosti, která by stále ještě byla formou kolektivismu.

Nové společenské uspořádání mělo být ve svých dvou aspektech – komunistickém a anarchistickém (vzhledem k nutnému spojení mezi způsobem výroby a jeho politickou formou) – založeno na “komunistické komuně” (a ne na “svobodné komuně” komunalistů), federalismu (decentralizace a ekonomická soběstačnost regionů nebo výrobních oblastí) a obecních shromážděních. Kropotkin rozlišoval tři možné metody uspořádání: na teritoriálním základě (federace nezávislých komun); na základě společenské funkce (federace řemesel); a na základě, kterému věnoval veškerou svoji pozornost a o němž doufal, že se bude rozvíjet – na základě osobní náklonosti. “Harmonicky fungující svobodné a spontánní seskupení jedinců” mu vlastně připadalo jako esenciální charakteristika konkrétně anarchokomunistického společenského vztahu.

To důležité ale spočívá spíše ve formách a obsahu revolučního procesu, jehož výsledkem mělo toto všechno být. Revoluce byla chápána jako mezinárodní proces začínající dlouhým povstaleckým

nazvaná *Idées sur L'organisation Sociale*. Význam tohoto textu nespočívá v jeho kusé prezentaci rámce kolektivistické společnosti, ale v Guillaumem stanoveném vztahu mezi takovouto společností a komunismem. Guillaume začíná u kolektivního vlastnictví výrobních prostředků, čili u vlastnictví každého “sdružení dělníků v takovém a takovém průmyslovém podniku” a každého zemědělského uskupení, a tudíž i u toho, že každá z těchto skupin vlastní své výrobky a končí u “komunismu” či – poněvadž on tento termín nepoužívá – u nahrazení směny bezplatnou distribucí. Předpokládá se, že přechod k bezplatné distribuci je se společností, kterou Guillaume popisuje, organicky svázán – byť se jedná o společnost organizovanou okolo směny produktů podle jejich hodnoty – a to díky záruce, kterou představuje kolektivní vlastnictví výrobních prostředků. Zásadní je zde to, že komunismus se redukuje na status morální normy, o niž by bylo dobré usilovat a že se jeví jako přirozený vývoj kolektivistické (a námezdní) společnosti s její rigidní dělbou na průmyslové a zemědělské výrobce, s její politikou plně zaměstnanosti a s jejím vyplácením pracovní síly.

Tím, že komunismus podmínil společenským vztahem postaveným na námezdním systému a tím, že tento společenský vztah chápal jako základnu pro to, aby se stát stal zbytečným, Guillaume položil základy regrese, která anarchokomunismus postihne a jejímž principiálním představitelem bude i Malatesta. Podle Guillaumea byl nutnou podmínkou komunismu progresivní vznik nadbytku produktů, který by umožňoval upustit od kalkulování s hodnotou a zlepšit “morální cítění” dělníků. A to by zase umožnilo zavést princip “volného přístupu”. Guillaume si představoval, že tento sled událostí uvede do pohybu rozvoj obchodních mechanismů, jejichž uznávanou hybnou silou bude na základě zavedení kolektivního vlastnictví a garantované mzdy dělnická třída. Podkladem toho všeho je implikace, že akt prodeje již není ničím jiným než prostým, technickým, přechodným, přídělovým opatřením.

A právě proti této variantě proudhonismu se ke konci 70. let 19. století prosazoval v pozůstatcích IWMA anarchokomunismus. V únoru 1876 vydal v Ženevě Savoyard François Dumartheray (1842-1931) pamflet *Aux Travailleurs Manuels Partisans de L'action*

Politique, “odpovídající tendencím sekce “L’Avenir”, nezávislé skupiny uprchlíků především z Lyonu...” Poprvé byl anarchokomunismus zmíněn v tištěném textu. 18.-19. března téhož roku, na schůzi, kterou v Lausanne organizovali členové IWMA a komunalisté, přednesl Elisée Reclus řeč, v níž uznával legitimitu anarchokomunismu. Opět v roce 1876 se skupina italských anarchistů rovněž rozhodla přijmout anarchokomunismus, ale způsob, kterým tuto změnu formulovali, naznačoval jejich meze, alespoň co se týkalo otázky kolektivismu: “Italská federace považuje kolektivní vlastnictví produktu práce za nezbytný doplněk kolektivistického programu.” Na jaře 1877 se v Bernu rovněž objevily Statuten der Deutscheienden Anarchischkommunistischen Partei.

Na kongresu “antiautoritářské” IWMA ve Verviers v září 1877, kde se navzájem konfrontovali stoupenci komunismu (Costa, Brousse) a španělští kolektivisté, přičemž Guillaume se odmítnul angažovat, zůstala otázka komunismu nevyřešena. Avšak Reclus, Cafiero a Kropotkin získali pro své názory Jurskou federaci, která byla anarchistickým uskupením, jež bylo aktivní po celá 70. léta 19. století ve francouzsky mluvící části Švýcarska, a ta na svém sjezdu v říjnu 1880 začlenila komunismus do svého programu. Na tomto sjezdu Carlo Cafiero přednesl zprávu, jež později vyšla v La Révolté pod titulkem “Anarchie et Communisme”. V této zprávě Cafiero stručně odhalil body, v nichž se rozcházel s kolektivismem: odmítnutí směnné hodnoty; opozice vůči přenášení vlastnictví výrobních prostředků na dělnická sdružení; a eliminace platby za produktivní činnosti. Cafiero navíc ukázal nezbytný charakter komunismu a tak demonstroval nemožnost takového přechodného období, jaké si představoval Guillaume ve své brožuře z roku 1876. Cafiero argumentoval, že požadavek kolektivního vlastnictví výrobních prostředků a “individuální přivlastňování produktů práce” na straně jedné by zapříčinily opětovný vznik akumulace kapitálu a dělby společnosti na třídy. Na straně druhé trval na tom, že zachování nějaké formy platby za individuální pracovní sílu by se dostávalo do

konfliktu se socializovaným charakterem (nedělitelnost produktivních činností), který již výrobě vtiskl kapitalistický způsob výroby. Co se týče potřeby přidělového systému produktů, která by mohla po revolučním vítězství vyvstat, nic by nebránilo tomu, aby fungoval “nikoliv podle zásluh, ale podle potřeb.”

Kropotkinův přínos ve prospěch komunismu byl na sjezdu v roce 1880 vyvrcholením pomalé evoluce jeho postoje od striktního kolektivismu ke komunismu, kdy mezistupněm byl postoj, že kolektivismus je prostě přechodným stádiem. Kropotkinova teorie anarchokomunismu, jež byla ve svých základních rysech načrtnuta během 80. let 19. století, je rozpracováním tezí přednesených Cafierem v roce 1880 a to na základě podmínek umožňujících komunismus a na základě nutnosti dosažení této společenské formy, z níž by zmizela směnná hodnota. Anarchistický komunismus je v ní prezentován jako řešení pro krizi zmiňovanou buržoazní společností, která je rozpolcena nedostatečnou spotřebou proletariátu, podvýrobou a zespolečenštěnou prací. Anarchistický komunismus je zároveň chápán jako realizace tendencí směřujících ke komunismu a svobodnému sdružení jedinců, které jsou ve staré společnosti již přítomné. V tomto smyslu je anarchistický komunismus společenskou formou, která znovu zavádí princip solidarity, jež existuje v kmenových společnostech. Kropotkinův anarchistický komunismus měl tu obecnou vlastnost, že byl založen na uspokojování potřeb – “nutných” a “přepychových” – jedince, tj. na právu na “celý produkt jeho práce”, které figurovalo v kolektivistické politice plné zaměstnanosti a garantované mzdy. Toto uspokojování potřeb mělo být zaručeno několika opatřeními: směnu zboží měla nahradit bezplatná distribuce produktů; výroba měla začít přinášet nadbytek; měla se zavádět decentralizace průmyslu; měla být překonána dělba práce; a zkracováním pracovní doby a eliminací plýtvání způsobeného kapitalistickým způsobem výroby se měly uskutečňovat skutečné ekonomiky. Kropotkin psal: “poté, co společnost získá zpět veškeré bohatství, které se v jejím středu nahromadilo, bude moci liberálně zajistit hojnost pro všechny a to výměnou za čtyři či pět hodin efektivní manuální práce denně, alespoň tedy, co se výroby týče.” Jenže vyvstává otázka, zda přisvojení si výrobních nástrojů výrobcí

s ním i logika obchodu. Měli bychom poznamenat, že v otázce přechodu Déjacque ojedinele postrádal “realismus” – dokonce i tehdy, pomineme-li neřešitelné problémy nastolené perspektivou řízení procesu hodnota-kapitál dělníky – jelikož navrhoval dát volební právo nejen ženám, ale i “vězňům” a “šilencům” a to bez jakéhokoliv věkového limitu. Přechod byl ale pro Déjacqua až tím druhým nejlepším a výslovně jej jako takový chápal. Nedošlo u něj k opuštění utopického výzkumu ve prospěch přechodu, ale k napětí mezi nimi – přesný opak toho, co se přihodí Erricu Malatestovi, s nímž by se dal povrchně srovnat.

Ráz Déjacquovy utopie, její snaha vymanit se ze všech obchodních a politických omezení, její touha znovu oživit povstaleckou energii proletariátu a její imaginativní hloubka (srovnatelná s hloubkou Williama Morrise) nám umožňují pochopit, že byla fundamentálním příspěvkem ke kritickému prvku anarchokomunismu. Déjacque poskytl anarchokomunismu v prvním cyklu jeho dějin obrazoborecký rozměr, jehož záblesky najdeme zase až u Kropotkina v 80. letech 19. století nebo u Luigiho Galleaniho ve století dvacátém.

PŘEFORMULOVÁNÍ KOMUNISTICKÉHO ANARCHISMU V

“MEZINÁRODNÍM SDRUŽENÍ PRACUJÍCÍCH LIDÍ” (IWMA)

První internacionála nebo-li Mezinárodní sdružení pracujících lidí se zorganizovala v roce 1864 a byla aktivní několik let, než se v důsledku Pařížské komuny v roce 1871 rozštěpila na navzájem zneprátelené frakce. Rozkol, k němuž v IWMA došlo, byl v zásadě kvůli detailům kolektivismu a kvůli způsobům, jak dosáhnout “beztrždní společnosti”, jejíž nutně antiobchodní povaha nebyla nikdy deklarována (jen v Marxově Kapitálu), či spíše nikdy nesehrála žádnou úlohu při formování praktické činnosti této organizace. Bakunin sám – levicový proudhonovec, pro nějž by zrušení směnné hodnoty bývalo bylo poblouzněním smyslů – komunismus čistě a prostě ztotožňoval s jakobínskou tendencí v socialismu a navíc k jejímu označení obecně používal termín “autoritářský komunismus” jakožto pleonasmus.

V srpnu 1876 vyšla v Ženevě brožura od Jamese Guillauma

obdobím, jehož předobraz Kropotkin našel v opakovaných selských povstáních, která předcházela francouzské revoluci. Takovýto revoluční proces by pak skončil ve fázi všeobecného vyvlastňování, které by označovalo počátek “přestavby společnosti”:

“Vyvlastnění – takový je tedy problém, který dějiny postavily před lidi dvacátého století: návrat ke komunismu ve všem, co přispívá k blahu lidstva...tím, že se okamžitě a účinně zmocníme všeho, co je nezbytné pro zajištění blaha všech.”

Okamžité vyvlastnění pro Kropotkina definovalo celou logiku revolučního procesu. A právě zde v zásadě leží esence jeho díla. Skutečná odpověď na námitky, které je proti němu možné vznést (ohledně jeho optimistických domněnek o lidské přirozenosti, nadbytku produktů a tak dále) spočívá v alternativách, které nastolil: buď okamžitá komunizace společenských vztahů nebo ta či ona forma námezdního systému. Vyžadoval-li někdy někdo důkaz věcnosti těchto alternativ, pak dějiny nám skýtají takových důkazů až příliš. Pro Kropotkina byla kritika námezdního systému nedílně spojena s kritikou kolektivismu (proudhonistického či guesdistického). Napsal: “Nejmarkantnějším rysem našeho současného kapitalismu je námezdní systém.” Kropotkin námezdní systém chápal jako předpoklad separace výrobců od výrobních prostředků a jako založený na zásadě “každému podle jeho zásluh”:

“Námezdnictví začalo právě deklarováním tohoto principu, aby pak skončilo v křiklavých nerovnostech a všech těch sprostotách dnešní společnosti; protože od chvíle, kdy se začala odvedená práce hodnotit měnou či jakoukoliv jinou formou mzdy...celé dějiny státem podporované kapitalistické společnosti již byly jakoby napsány.”

Kolektivisté stranili “právu na práci”, která je “trestaneckým průmyslovým nevolnictvím”. Podle Kropotkina se jejich prodělnická politika snažila “zapřáhnout za stejný povoz námezdní systém a kolektivní vlastnictví”, obzvláště prostřednictvím jejich teorie pracovních poukázek. Kropotkin se proti pracovním poukázkám stavěl z toho důvodu, že se snažily změřit přesnou hodnotu práce v ekonomice, jež má po svém zespolečenštění tendenci eliminovat veškeré rozdíly, co se přínosu každého, odděleně braného dělníka

hodnoty. Ve své polemice s Proudhonem o ženské emancipaci Déjacque na Proudhona naléhal, aby pokračoval dál “až ke zrušení smlouvy, ke zrušení nejen meče a kapitálu, ale ke zrušení vlastnictví a autority ve všech jejich podobách” a vyvracel obchodní a námezdní logiku požadavku na “spravedlivou odměnu” za “práci” (pracovní sílu). Déjacque se ptal: “Činím tedy...správně, když chci, stejně jako u systému smluv, každému odměňovat – podle jeho náhodné schopnosti vyrábět – to, nač má právo?” Déjacquova odpověď na tuto otázku je jednoznačná: “není to produkt jeho či její práce, nač má dělník(ice) právo, ale uspokojení jeho či jejích potřeb, ať je jejich povaha jakákoliv.”

“Přímá směna”, o které teoretizoval Proudhon, korespondovala s údajným “zrušením” námezdního systému, které by ve skutečnosti změnilo skupiny výrobců či individuální výrobce v zákonné činitele akumulace kapitálu. Oproti tomu pro Déjacqua komunální stav věcí – falanstér “bez jakékoliv hierarchie, bez jakékoliv autority” kromě autority “statistické knihy” – korespondoval s “přirozenou směnou”, tj. “neomezená svoboda vší výroby a spotřeby; zrušení jakékoliv známky zemědělského, individuálního, uměleckého či vědeckého vlastnictví; destrukce jakékoliv individuální držby produktů práce; demonarchizace a demonetarizace manuálního a duševního kapitálu, ale i kapitálu v nástrojích, obchodu a budovách.”

Zrušení směnné hodnoty závisí na tom, jak odpovíme na ústřední otázku “organizace práce” či, jinými slovy, způsobu, kterým se ti, kdo vyrábí, vztahují ke své činnosti a produktům oné činnosti. Již jsme viděli, že na otázku distribuce výrobků Déjacque odpověděl komunalitou zboží. Komunita se ale nejprve musela ustavit ve sféře samotných výrobních aktivit. Ačkoliv by odstranění všech zprostředkovatelů (parazitů) umožnilo zvýšit výrobu a takto by zaručilo uspokojování potřeb, esenciálním požadavkem byla emancipace individuálního výrobce od “zotročující podřízenosti vůči dělbě práce” (Marx) a především od nucené práce. Proto Déjacque považoval transformaci práce na “atraktivní práci” za podmínku existence komunity: “Organizace sérií atraktivní práce by nahradila malthusiánskou konkurenci a odpudivou práci.” Tato organizace

nedostatek, nebo mohou rychle dojít.” Co se bydlení týče:

“Vyvlastní-li revoluční lid domy a vyhlásí bydlení zdarma – komunalizace domů a právo každé rodiny na důstojný příbytek – pak revoluce hned zprvu získá komunistický charakter...vyvlastnění obydlí obsahuje v zárodku celou sociální revoluci.”

Druhou charakteristikou Kropotkinovy vize revolučního procesu byla integrace venkova do procesu komunizace prostřednictvím dohody s “továrními dělníky o dodávkách surovin a prostředků obživy, zatímco oni budou pracovat na uspokojování potřeb zemědělského obyvatelstva.” Kropotkin přikládal integraci města s venkovem zásadní význam, jelikož byla nutná pro zajištění obživy obyvatelstva a bylo jí třeba dosáhnout ještě před začátkem rušení dělby práce, průmyslovými centry počínaje. Domníval se, že “Do obdělávání půdy se musí pustit velká města i vesnice” a to v rámci procesu zkvalitňování a rozšiřování obdělávaných oblastí. Podle Kropotkina tak byla zemědělská otázka rozhodující hned od začátku revoluce. Kropotkinův výklad vyvlastnění půdy ve prospěch celé společnosti (půda má patřit všem) však nebyl prost výše zmiňované nejednoznačnosti. Učinit z půdy – stejně jako ze všeho ostatního – otázku vlastnictví se rovná povýšení produktivní činnosti nad uspokojování potřeb, vložení společenského činitele mezi obyvatelstvo a uspokojování jeho potřeb. Vlastnictví může být jediné soukromé.

Tato neschopnost definitivně se rozejít s kolektivismem ve všech jeho formách se rovněž projevovala v otázce dělnického hnutí, která anarchokomunismus rozdělila na několik tendencí. Konstatování, že průmyslový a zemědělský proletariát je přirozeným nositelem revoluce a komunizace, nám ještě neříká, v jaké podobě tomu tak je, nebo by tomu tak mělo být. V revoluční teorii, kterou jsme si právě shrnuli, je skutečným činitelem povstaly lid a ne dělnická třída organizovaná v podnicích (buňkách kapitalistického způsobu výroby) a snažící se prosadit jako pracovní síla, jako “racionálnější” průmyslové těleso nebo společenský mozek (manažer) než zaměstnavatelé. V letech 1880-1890 se anarchokomunisté se svojí perspektivou imanentní revoluce stavěli proti oficiálnímu dělnickému hnutí, jež se tehdy necházelo v procesu formování (obecné

komunisté okolo časopisu l'Humanitaire – organe de la science sociale (jehož dvě čísla vyšla roku 1841 v Paříži) akční program velmi blízký Dézamyho programu, přičemž mimo jiné navrhovali zrušit manželství. Navíc jednou ze zásadních charakteristik komunistické společnosti učinili cestování, protože by způsobilo myšlení ras a výměnu mezi průmyslovými a zemědělskými činnostmi. Tato skupina se rovněž ztotožňovala s babefistou Sylvainem Maréchem za to, že proklamoval “antipolitické a anarchistické ideje”. Avšak, byl to především malíř pokojů Joseph Déjacque (1822-64), kdo až do založení anarchokomunismu důsledně vyjadřoval radikální komunismus, který se ve 40. letech 19. století ve Francii objevil jakožto kritické osvojení fourierismu, owenismu a neobabefismu. Déjacquovo dílo zkoumalo meze revoluce z roku 1848 a důvody jejího neúspěchu. Odvíjelo se od odmítnutí dvou věcí: státu, byť i “revolučního”, a kolektivismu proudhonovského typu. Déjacque přeformuloval komunismus způsobem, který se rezolutně snažil oprostit od dogmatismu, sektářství a etatismu, jež se projevovaly u takových, jako byl Cabet a La Fraternité de 1845. Déjacque hovořil o: “Svobodě! Která se tak zneužívá proti společnosti a které jisté komunistické školy v pravdě nepřikládali valnou cenu.”

Déjacque byl zuřivým odpůrcem všech tehdejších politických gangů. Odmítal blanquismus, jenž byl založen na dělbě na “učedníky velkého lidového architekta” a “lid nebo-li vulgární stádo” a stejnou měrou se stavěl i proti všem variantám sociálního republikánství, proti diktatuře jednoho muže a proti “diktatuře geniálních dítek proletariátu”. O té napsal, že: “diktátorský výbor složený z dělníků je rozhodně tou nejnafoukanější a nejneschopnější a tudíž i nejvíce protirevoluční věcí, kterou můžete nalézt... (Je lépe mít u moci pochybné nepřátele než nejisté přátele).” Za podmínky proletářské sociální revoluce, jejímiž prvními projevy byly barikády v červnu 1848, považoval “anarchickou iniciativu”, “rozumnou vůli” a “autonomii každého”. Podle Déjacqua vláda vzešlá z povstání zůstává reakčním poutem na svobodné iniciativě proletariátu. Či spíše takovouto svobodnou iniciativu mohou splodit a rozvíjet jedině masy, jež se zbavily

máme uskutečnit revoluci). Odborové hnutí ale chápal jako přirozené prostředí pro agitaci, kterého by šlo využít při pokusu najít řešení dilematu reformismus – sektářství. Za alternativu ke strategii ruských “ilegalistických” anarchokomunistů Kropotkin považoval vytváření nezávislých anarchistických odborových svazů, jejichž cílem by bylo vyvažovat vliv sociálních demokratů. Svoji strategii definoval jednou větou v úvodu k italskému vydání Paroles d'un Révolté z roku 1904: “Vyvlastnění jako cíl a generální stávká jako prostředek k paralyzaci buržoazního světa ve všech zemích najednou.”

Na konci svého života Kropotkin zřejmě opustil své dřívější výhrady a zašel až tak daleko, že v syndikalismu spatřoval jediný “základ pro přestavbu ruského hospodářství”. V květnu 1920 prohlásil, že: “syndikalistické hnutí...se během příštích padesáti let stane velkou silou, která povede k vytvoření komunistické bezstátní společnosti.” Stejně optimistický byl ohledně vyhlídek družstevního hnutí. Takovéto poznámky pak otevřely cestu teoretické regresi, která z anarchokomunismu udělala prostě variantu anarchosyndikalismu založenou na kolektivním řízení podniků. Redukován na úroveň karikatury, “anarchokomunismus” se dokonce stal prázdnou frází stejně jako španělský “libertinský komunismus” 30. let 20. století, o současném užívání tohoto pojmu ani nemluvě.

KONEC ANARCHOKOMUNISMU?

Kropotkinovým posledním příspěvkem, nikoliv anarchokomunismu ale jeho transformaci v ideologii, bylo zavedení mystifikujícího pojmu ruského “státního komunismu”. Tváří v tvář událostem ruské revoluce a etablování kapitalistického státu osvobozeného od pout carismu měl Kropotkin nový stát logicky chápat jako formu kolektivismu. Měl si uvědomit, že jeho charakter určuje námezdní systém tak jako u ostatních variant kolektivismu, které v minulosti odhalil. Ve skutečnosti se ale omezil na kritiku bolševických metod, aniž by věnoval pozornost faktu, že cíl, k němuž tyto metody směřovaly, nemá s komunismem nic společného. Dobrým příkladem je tu otázka, kterou směřoval na podzim roku 1920 Leninovi:

ÚVOD

Ostatní anarchistické směry považují anarchokomunismus za ubohé a opovržením hodné spojení, za ideologickou trofej, kterou vystavují na odiv podle potřeb hagiografie či polemiky, než přejdou k “závažným věcem” (kolektivizace ve Španělsku, anarchosyndikalismus, federalismus nebo samospráva) a za “infantilní utopii”, která se víc zabývá dogmatickými abstrakcemi než “ekonomickými reáliemi”. Avšak anarchokomunismus byl jediným proudem anarchistického hnutí, jehož výslovným cílem nebylo jen skoncovat se směnnou hodnotou, ale – mezi jeho nejdůslednějšími stoupenci – učinit z toho bezprostřední obsah revolučního procesu. Samozřejmě, že zde hovoříme pouze o tom proudu, který se výslovně označoval za “anarchokomunistický”, zatímco tendence koncipovat bezstátní komunismus v devatenáctém století ve skutečnosti zasahovala i mimoanarchismus.

Anarchokomunismus musíme odlišovat od kolektivismu, který byl jednak roztroušeným hnutím (viz například nejrůznější složky Mezinárodního sdružení pracujících lidí: guesdisté a tak dále) a jednak specifickým anarchistickým směrem. Co se toho týkalo, tak teoretické rysy mu dal Proudhon – otevřený oponent komunismu (jenž pro něj byl “komunismem” Etiennea Cabeta), místo toho preferoval společnost, v níž by směnná hodnota prosperovala, společnost, v níž by dělníci byli přímo a vzájemně propojeni penězi a trhem. Proudhonističtí kolektivisté 60. a 70. let 19. století (mezi něž patřil i Bakunin), kteří byli rezolutními stoupenci kolektivního vlastnictví pracovních nástrojů a – na rozdíl od Proudhona – půdy, si podrželi esenci této obchodní struktury v podobě skupin výrobců organizovaných buď na teritoriálním (komuny) nebo podnikovém základě (družstva, řemeslná uskupení) a navzájem propojených oběhem hodnoty. Kolektivismus se tak definoval – a stále se ještě definuje – jako směnná ekonomika, kde je legální vlastnictví výrobních prostředků v držení sítě “kolektivů”, které jsou jakýmsi dělníckými akciovými společnostmi. Většina současných anarchistů (kteří opravdu stojí za samosprávnou směnnou ekonomikou) jsou kolektivisté v tomto smyslu slova z devatenáctého století, i když tento termín dnes nabral poněkud odlišný význam (státní vlastnictví, tj. “státní kapitalismus” a ne vlastnictví nějakého kolektivu).

do průmyslových oblastí. PLM získala kontrolu nad větší částí Dolní Kalifornie a připojilo se k ní několik “Wobblies” z IWW a italských anarchistů. Nedokázala ale uskutečnit svůj projekt zemědělských družstev organizovaných na anarchokomunistických základech a nakonec byla vojensky poražena.

Ruská revoluce v roce 1917 pobídla proces, který začal již dříve a v němž byl anarchokomunismus vstřebán nebo nahrazen anarchosyndikalismem. Nadto se v jistých případech nechali anarchokomunisté integrovat do bolševického státu. Je sice pravda, že hrstka skupin odmítla bolševiky jakkoliv podporovat, byť i “kriticky”, a bojovala proti nim terorismem, ale ty se dostávaly do rostoucí izolace. Naposledy ve dvacátém století alespoň trochu velké sociální hnutí – především v Petrohradu, kde měla před létem 1917, datum návratu syndikalistů z exilu, značný vliv Federace anarchistů (komunistů) – vědomě navrhlo odstranit “vládu a vlastnictví, vězení a kasárny, peníze a zisk” a vstoupit do “bezstátní společnosti s přirozenou ekonomikou”. Jejich program systematických expropriací (postavený proti dělnické kontrole) a “zahrnující domy a potraviny, továrny a statky, doly a železnice” ale ve skutečnosti zůstal omezen na několik anarchokomunistických

skupin, které po únorové revoluci vyvlastnily “několik soukromých rezidencí v Petrohradě, Moskvě a dalších velkoměstech”.

Co se machnovského povstaleckého hnutí týče, tak ačkoliv bylo v dlouhodobé perspektivě pro komunismus a ačkoliv deklarovalo, že “všechny formy námezdního systému musí být nenávratně odstraněny,” přesto načrtlo přechodný program, který v rámci družstev zachovával esenciální rysy zbožní ekonomiky. Mzdy, srovnávání výrobků podle hodnoty, daně, “decentralizovaný systém opravdových lidových bank” a přímý obchod mezi dělníky, to vše svědčilo pro tento přechodný program.

A na závěr si vzpomeňme na Kropotkinovo varování: “Revoluce musí být komunistická, nebo bude utopena v krvi.”